

is verflauwd. Het herdenkingsjaar 1989 bood onder andere themanummers van *Vrij Nederland* en *De gids*, maar daarmee is de kous kennelijk af, tot De Liagre Böhls biografie (1996). De rest is stilte. Timothy Stevens' bijdrage aan *De canon onder vuur* (1991) over de seksuele achtergrond van *Mei*, had misschien genoemd kunnen worden in een editiereeks die de klassieken levendig probeert te houden. Ook oudere studies, gewijd aan bijvoorbeeld de structuur en de compositie van *Mei*, ontbreken op vreemde wijze.

Er blijft gelukkig genoeg te genieten, in de eerste plaats Gorters *Mei* zelf; juist daarom hinderen de hier aangeduide kleine, maar talrijke onvolkomenheden in deze editie.

Fabian R.W. Stolk

De psyche in de spiegelkamer : psychomachie in de hedendaagse roman / Michel Dupuis. - Gent : Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, 2000. - 151 p. ; 24 cm. - (Studies op het gebied van de moderne Nederlandse literatuur, ISSN 1374-707X ; nr. 3)  
ISBN 90-72474-32-5 Prijs: € 18,-

Met *De psyche in de spiegelkamer* heeft Michel Dupuis een (tussentijdse) balans opgemaakt van zijn onderzoek naar het concept 'psychomachie' in de Nederlandse literatuur. Het boek is een verzameling van eerder gepubliceerd materiaal, aangevuld met nieuwe interpretaties en een synthetische beschouwing. Al sinds de jaren zestig breekt Dupuis een lans voor het interpretatieve systeem van de psychomachie, dat voor het begrip van het werk van veel twintigste-eeuwse Nederlandse auteurs verhelderend kan werken. De publicatie van een boek als dit, alsmede een recentelijk oplevende navolging in het wetenschappelijk onderzoek door bijvoorbeeld Dorian Cumps en Pascal Tasiaux, zijn een aanwijzing dat Dupuis' volharding vruchten begint af te werpen.

*De psyche in de spiegelkamer* bestaat globaal gezien uit drie delen: in een korte inleiding wordt de geschiedenis van het begrip psychomachie verkend en voorziet de auteur de moderne variant van een definitie. Psychomachisch is een tekst waarin de polen subject en object aangeengroeid zijn: 'Het subjectieve gaat volkomen achter een nieuwe (schijn-)objectiviteit schuil, het uitbeelden daarvan gebeurt uitsluitend op een metaforische manier.' Met andere woorden, alle elementen in de tekst zijn terug te voeren op het innerlijk van het hoofdpersonage; hij loopt rond in de verbeelding of 'veruiterlijking' van een eigen zielsconflict. Vervolgens illustreert Dupuis dit fenomeen met een zestal interpretaties van Nederlandse en Vlaamse teksten: *Laatste dagen* van J. van Oudshoorn, *Huissens* van Ferdinand Bordewijk, *De redding van Fré Bolderbey* van Simon Vestdijk, *De trein der traagheid* van Johan Daisne, *De prins van Magonia* van Hubert Lampo en *archibald strohalm* van Harry Mulisch. In de 'Slotbeschouwingen' neemt hij het hele corpus onder de loep in een overkoepelende, theoretische beschouwing.

De hoofdtekst, waarin Dupuis ingaat op de primaire literaire werken, is zonder meer het beste gedeelte van het boek. Interessante werken van bekende auteurs die in eerder onderzoek duister zijn genoemd of genegeerd zijn vanwege de moeilijkheid begrip eraan toe te kennen, krijgen in deze hoofdstukken betekenis. Dupuis interpreteert overtuigend, geeft de juiste argumenten en citaten en schrijft over de teksten op een boeiende manier, zelfs voor een lezer die de primaire werken niet of in een ver verleden heeft gelezen. Tussen de regels door leren we bovendien meer over de theoretische achtergrond van de psychomachie én over het complete oeuvre van de behandelde auteur.

Als voorbeeld wil ik het langste stuk, over *De redding van Fré Bolderbey* van Simon Vestdijk, noemen. Een algemene inleiding op Vestdijks romans, zijn symbolisch-fantastische in het bijzonder, en zijn plaats in de Nederlandse literatuur, gaat vooraf aan de eigenlijke interpretatie van de onderhavige roman, welke op deze wijze in een zinvolle context wordt geplaatst. Vervolgens gaat Dupuis de roman als psychomachie te lijf, waarbij zowel thematiek als formele structuur, grote lijn als klein detail een intrigerende en steekhoudende betekenis krijgen. Eerdere duidingen van de roman neemt hij in zijn beschouwing mee om zo een veelomvat-

tende, sluitende interpretatie te kunnen presenteren. Gedachten over de personages in Vestdijks roman worden ondersteund door universeel geldende opmerkingen over psychomachische personages en zijn daar tevens een illustratie van.

De elkaar opvolgende stukken sorteren hierdoor een cumulatief effect: de lezer wordt zelf naarmate het boek vordert steeds meer bedreven in het psychomachisch interpreteren en Dupuis kan daardoor steeds sneller zijn punt maken en efficiënt tot uitwerking overgaan. De correspondentie van de volgorde van de interpretaties met de chronologische volgorde van de behandelde werken draagt hieraan bij: de lezer kan zo volgen hoe de psychomachie zich door de tijd heen ontwikkelt en vorm krijgt in de handen van verschillende auteurs en daarbij steeds ingewikkelder en extremer wordt. Dit neemt niet weg dat de artikelen ook uitstekend op zichzelf staand kunnen worden gelezen.

Dezelfde eigenschap heeft echter ook nadelige kanten, wanneer het aankomt op de in- en uitleidende theoretische beschouwingen. Nergens zet Dupuis duidelijk op een rijtje welke kenmerken 'dé psychomachie' vertoont en op welke manier een psychomachische interpretatie moet worden aangepakt. Hoewel hij spreekt van een 'esthetisch systeem', blijft de werkwijze en systematiek van de psychomachisch georiënteerde interpretatie impliciet. De lezer kan vermoeden dat Dupuis zo vertrouwd is geraakt met zijn onderwerp dat de fundamenteën voor hem vanzelfsprekend zijn geworden en hij ze daardoor te weinig expliciteert, en daardoor blijft die lezer in het duister staan. Dit gemis is fundamenteel omdat het de basis betreft van de psychomachische praktijk, en doet zich het sterkst gelden als Dupuis zich in zijn conclusie waagt aan een thematische bespreking van de psychomachische literatuur.

Deze bespreking is bedoeld als synthese van de zes interpretaties, maar behelst tevens een flink aantal niet eerder aan bod gekomen werken. Het lijkt alsof Dupuis na de gedetailleerde bestudering van afzonderlijke werken ontspoorde, nu het brede perspectief zich aandient. Aan de ene kant maakt hij algemene opmerkingen die niet of nauwelijks ondersteund worden door de behandelde teksten, aan de andere kant induceert hij veel in de teksten voorkomende zaken tot een algemeen niveau. Om met het laatste te beginnen: Dupuis noemt de preoccupatie met ruimte een typisch psychomachisch verschijnsel, waarna hij een lijst geeft van ruimtes die als karakteristiek voor de psychomachie gezien moeten worden. Deze lijst is zo lang en zoveel ruimtes figureren erop die óf niet in de eerdere artikelen voorkomen óf niet karakteristiek voor welke literatuur dan ook lijken, dat zij willekeurig en nutteloos wordt. Ik denk dan aan bijvoorbeeld de dierentuin en de haven.

Een groter probleem is echter het eerste. Veel van de thematische algemeenheden die Dupuis te berde brengt, worden door de teksten niet ondersteund en getuigen eerder van een persoonlijke thematische voorkeur van Dupuis, dan van een thematische overeenkomst in de psychomachie. Hij ziet de psychomachie als de verwoording van een op psychoanalytische leest geschoeide identiteitscrisis, waarbij de Moeder het object van verlangen is dat onbereikbaar is gemaakt door de overheersende Vaderfiguur. Niet alleen is dit thema zoals gezegd niet in alle besproken teksten terug te vinden (bijvoorbeeld in Bordewijks *Huisvens*), ook is het in talloze niet psychomachisch te duiden literatuur wél te herkennen (bijvoorbeeld in Bordewijks *Karakter*). Bovendien beperkt hij het concept van de psychomachie op deze manier tot een enkelvoudige inhoud, terwijl het mijns inziens veel breder en zeker ook niet-Freudianes ingezet kan worden. Het eerder gesignaleerde gebrek aan een duidelijke, geëxpliciteerde theoretische basis wreekt zich hier: is de psychomachie nu een 'esthetisch systeem' en formele interpretatiemethode die op alle literaire verhalen uit alle tijden kan worden toegepast, al dan niet met succes – of een door thematische en structurele banden gevormd genre, waarbinnen verschillende auteurs hebben gewerkt en wellicht nog werken en dat een aanwijsbare ontwikkeling kent? Het zal niet eenvoudig zijn op deze vraag een bevredigend antwoord te vinden en dat hoeft in een boek als *De psyche in de spiegelkamer* ook niet, maar het feit dat Dupuis een zo belangrijke vraag uit de weg gaat door zonder twijfel stelling te nemen voor een psychoanalytische benadering, neemt veel van de overtuigingskracht van zijn betoog weg.

Door deze ruk naar de psychoanalyse en de vragen die dit oproept gaat de eenheid van het boek enigszins verloren, wat jammer is. Gelukkig wordt *De psyche in de spiegelkamer* hoofdzakelijk geconstitueerd door de verhelderende en kwalitatief hoogstaande interpretaties, waardoor het een belangrijke bijdrage is aan de receptie en betekenisgeving van deze werken.

Daarmee heeft Dupuis het belang van het concept psychomachie al bewezen, maar het was beter geweest als juist in dit boek het concept door een degelijke theoretische onderbouwing ook bruikbaar werd gemaakt voor het beoogde publiek – de interpretaties bestonden immers al en het bestaansrecht van het boek ligt voor een groot deel in de aanvullingen daarop. Zijn pionierswerk heeft niettemin geresulteerd in een boek dat voor veel mensen een kennismaking met de psychomachie zal betekenen. Hopelijk zal Dupuis' in zijn voorwoord uitgesproken wens dat het zal leiden tot 'verder overleg op het gebied van de psychomachische verhaalliteratuur' bewaarheid worden, en zal de psychomachie niet alleen een gefundeerde plek veroveren in het letterkundig onderzoek, maar ook de verdere uitdieping krijgen die ze verdient.

Miriam Rasch

Tussen twee werelden : het gevoel van ontheemding in de postkoloniale literatuur / onder red. van Theo D'haen en Peter Liebrechts. - Leiden : Opleiding Talen en Culturen van Zuidoost-Azië en Oceanië, 2001. - XII, 240 p. : ill. ; 21 cm. - (Semaian, ISSN 0924-4840 : 21)  
ISBN 90-73084-21-0 Prijs: f40,-

Op de laatste bladzijde van het boek schrijft een van de twee redacteuren van deze bundel dat de identiteitscrisis die het gevolg is van het botsen van twee culturen, zich niet langer beperkt tot een aantal exclusieve groepen of landen, maar een mondiaal probleem is geworden. Monoculturen bestaan niet meer. Door de enorme migratie in de twintigste eeuw is de hele wereld in een multiculturele samenleving veranderd. Dat heeft consequenties voor de literatuur – er wordt op een nieuwe manier literatuur geschreven – en voor de bestudering ervan – oudere literaire werken, in het bijzonder de canon, worden op een nieuwe manier geanalyseerd en geïnterpreteerd.

De algemene conclusie die men uit de dertien bijdragen in deze bundel kan trekken, is dat van migratie niemand gelukkiger wordt. Wie in vroeger tijden het vaderland verliet om zijn geluk te beproeven in de kolonie, werd daar een ander mens. Hoezeer hij ook probeerde aan zijn Europese normen en waarden vast te houden, het lukte niet. De andere cultuur drong zich onweerstaanbaar in zijn wereld binnen en ondermijnde oude en bestaande zekerheden. Nog groter was de invloed die de kolonisator uitoefende op de gekoloniseerde. Diens cultuur werd vanaf het begin inferieur geacht aan de Westerse en dus hardhandig aangetast. Onder de vlag van de modernisering werden Westerse 'universele waarden' in de plaats gesteld van traditionele zeden en gewoonten die – in de ogen van de overheerser – de inheemse bevolking in haar ontwikkeling belemmerden. Na de dekolonisatie kon men in de voormalige kolonië de Westerse erfenis niet meer van zich afschudden, terwijl in de oude moederlanden de koloniale verhoudingen in een nieuwe vorm terugkeerden: in de houding die de inwoners van het gastland toonden ten opzichte van de migranten, de nieuwkomers, waarbij het er niet toe deed of ze nu uit een voormalige kolonie dan wel uit een ander niet-Westers land afkomstig waren. Het gevolg: overal leven tegenwoordig mensen tussen twee werelden; mensen die zich ontworteld voelen en op zoek zijn naar een nieuwe identiteit. Eén van de manieren om zo'n nieuwe identiteit te construeren is de literatuur.

Migratie mag dan niet gelukkig maken, het levert parallel aan het bekende adagium 'an unhappy childhood is a writers goldmine' wel mooie literatuur op. In deze bundel zijn enkele moderne klassiekers uit de postkoloniale literatuur zoals V.S. Naipauls *The enigma of arrival* (1987), Toni Morrisons *Beloved* (1987) en Derek Walcotts *Omeros* (1990) onderworpen aan een analyse, waarin het gevoel van ontheemding en de identiteitscrisis die er het gevolg van is, centraal staan. Onder de dertien bijdragen zijn er vier die betrekking hebben op de Nederlandse letterkunde. Drie gaan over een afzonderlijk auteur, een heeft betrekking op een groep: de nieuwe Marokkaans-Nederlandse auteurs; alle vier laten ze zien hoe verschillend het gevoel van ontheemding zich in het leven en werk van migranten kan openbaren.

De eerste auteur die aan de orde komt, is geen migrant maar een slachtoffer van het koloniale systeem. Soewarsih Djojopoespito is een Indonesische vrouw die opgroeide in het vooroorlogse Nederlands-Indië. Het was haar Westerse opvoeding die ervoor verantwoordelijk is,